

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA RAQAMLI TA'LIM PLATFORMALARINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI: MAJIC SCHOOL PLATFORMASI MISOLIDA

Avilova Xalida Nabijanovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Amaliy fanlar 1 kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorijiy tillarni o'qitishda raqamli ta'lim platformalarining didaktik imkoniyatlari lingvodidaktik va psixolingvistik yondashuvlar asosida kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy e'tibori Majic School platformasida o'quv matnlarini darajalarga moslashtirishning lingvodidaktik asoslarini tahlili va uni o'quv jarayoniga tadbiiq etishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: lingvodidaktika, adaptiv o'qitish, raqamli platforma, matn moslashtirish, multimodallik, interaktiv metodlar.

Bugungi kunda xorijiy tillarni o'rganish nafaqat kommunikativ ehtiyoj, balki kasbiy kompetensiyaning ajralmas qismiga aylanmoqda. Shu sababli, xorijiy tillarni o'qitish metodikasida samaradorlikni oshirishga qaratilgan yangi yondashuvlarga bo'lgan talab ortib bormoqda. Raqamli ta'lim platformalari aynan shu ehtiyojdan kelib chiqib shakllangan bo'lib, ular o'quv jarayonini individuallashtirish, differensiallash va interaktiv shaklga olib kelish imkonini beradi. An'anaviy ta'lim tizimida o'quv materiallari ko'pincha umumiy auditoriyaga mo'ljallangan bo'lsa, raqamli platformalarda o'quvchining individual xususiyatlaridan til bilish darajasi, kognitiv imkoniyatlari, o'rganish tezligi kabi jihatlari hisobga olinadi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, u o'qish ko'nikmasini autentik matnlardan foydalangan holda takomillashtirishda murakkab matnlarni darajalarga moslashtirish masalasini lingvodidaktik va psixolingvistik nuqtai nazardan kompleks yoritadi, hamda uni Majic School platformasi misolida amaliy jihatdan tahlil qiladi.

Lingvodidaktika xorijiy tilni o'qitishning nazariy asoslarini o'rganuvchi fan sifatida o'quv materialining sifatiga alohida e'tibor qaratadi. O'qish ko'nikmasining manbai matn bu jarayonda bir qancha funksiyalarni qamrab oladi. Jumladan, semantik funksiya matnning eng asosiy va fundamental funksiyalaridan biri bo'lib, u til birliklarining ma'nosini kontekst asosida ochib berishga xizmat qiladi. Til o'rganish jarayonida so'z va grammatik shakllar alohida holda emas, balki kontekstga asoslangan holda o'zlashtirilsa samaraliroq bo'ladi. Ayrim leksik birliklar ko'p ma'noli bo'lib, bu ma'nolardan qaysi biri matnga mos ekanligi tilning semantik xususiyati orqali aniqlanadi, yan'ni semantik aloqalar (sinonimlar, antonimlar) matn ichida tabiiy ravishda namoyon bo'ladi¹.

Psixolingvistik jihatdan qaraganda, semantik funksiya yangi so'zlarni mavjud bilimlar bilan bog'laydi va semantik tarmoqlarni kengaytiradi. Masalan, "run" fe'li turli kontekstlarda turlicha ma'no kasb etadi ("run a company", "run fast"). Bu farq aynan matn orqali tushuniladi. Shu bois, o'quv matnlarini tuzishda kontekstning aniqligi, ma'no tushunarlik bo'lishi va ortiqcha semantik yuklamaning oldini olish asosiy didaktik talablar hisoblanadi.

Kommunikativ funksiya matnning hayotiy vaziyatlarni modellashtirish xususiyatini ifodalaydi. Bu funksiya tilni o'rganishni pedagogik mashqlardan haqiqiy autentik mashq va topshiriqlarga o'tish joizligini ta'kidlaydi. Lingvodidaktik nuqtai nazardan matn real

¹ Chapelle, C. A. (2001). Computer applications in second language acquisition. Cambridge University Press.

hayotdagi kommunikativ vaziyatlarni aks ettirishi, o'quvchi matn orqali muayyan kommunikativ vazifani bajarishga tayyorlash imkoniga ega bo'lishi, nutqiy faoliyatning barcha turlari (o'qish, tinglash, gapirish, yozish) integratsiyalash imkoniyatlariga ega bo'lishi darkor. D.Hymes tomonidan ilgari surilgan kommunikativ kompetensiya tushunchasiga ko'ra, o'quvchi qachon gapirishni, qanday gapirishni va qaysi kontekstda qanday til birliklarini tanlashni bilishi zarur².

Psixolingvistik jihatdan esa kommunikativ funksiya tilni faol qayta ishlashni rag'batlantirishi orqali nutqiy rejalashtirish (speech planning) jarayonlarini faollashtiradi, hamda interaktiv muloqot orqali tilni avtomatlashtirishga³ olib keladi. Masalan, dialog shakldagi matnlar real kommunikativ vaziyatni yaratadi, o'quvchini javob qaytarishga undaydi va nutqiy strategiyalarni shakllantirishga olib keladi. Shu sababli, zamonaviy raqamli platformalarda matnlar dialogik shaklda, muammoli vaziyat asosida, interaktiv topshiriqlar bilan taqdim etilishi samaraliroq hisoblanadi.

Pragmatik funksiya esa til birliklarining maqsadga yo'naltirilgan, kontekstga mos va ijtimoiy jihatdan to'g'ri qo'llanishini ta'minlaydi. Bu funksiya tilni faqat grammatik tizim sifatida emas, balki ijtimoiy-harakat vositasi sifatida talqin qiladi. Pragmatik kompetensiya nutq aktlarini to'g'ri qo'llash (so'rash, taklif qilish, rad etish), muloyimlik strategiyalarini bilish, madaniy kontekstni hisobga olish kabilarni o'z ichiga oladi. Masalan "Close the door!" va "Could you close the door, please?" gaplari grammatik jihatdan to'g'ri, lekin pragmatik jihatdan turlicha talqin etiladi. Psixolingvistik nuqtai nazardan, pragmatik funksiya asosan kontekstni interpretatsiya qilish, yashirin ma'noni tushunish, hamda so'zlovchining niyatini aniqlash jarayonlari⁴ bilan bog'liqdir. Bu esa yuqori darajadagi kognitiv faoliyatni talab qiladi.

Lingvodidaktik jihatdan matnlar turli ijtimoiy vaziyatlarni aks ettirish imkoniyatiga ega bo'lishi juda muhim hisoblanadi. Jumladan, o'quvchi "qanday gapirish"dan tashqari "qachon va qanday shaklda gapirish"ni ham o'rganishi dolzarbdir. Raqamli platformalarda esa bu funksiya rolli o'yinlar, situativ topshiriqlar va real hayotiy vaziyatlar orqali samarali amalga oshiriladi.

Demak, semantik, kommunikativ va pragmatik funksiyalar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ular nafaqat tilni chuqur va tizimli o'zlashtirishni ta'minlaydi, balki o'quvchining kommunikativ kompetensiyasini kompleks rivojlantirish, matnni oddiy o'quv materiali emas, balki ko'p funksiyali didaktik vositaga aylantiradi. Ayniqsa, raqamli ta'lim platformalarida ushbu funksiyalarni integratsiyalash o'quv jarayonini real hayotga yaqinlashtiradi va til o'rganish samaradorligini sezilarli darajada kuchaytiradi.

Shunday platformalardan biri Majic School zamonaviy raqamli ta'lim platformasi bo'lib, u 2023 yilda Amerikalik mutaxassis Adeel Khan tomonidan sun'iy intellekt asosida ishlovchi ta'lim platformasi sifatida, asosan o'qituvchilar uchun ishlab chiqilgan. Mazkur platforma adaptiv va interaktiv o'qitish imkoniyatlarini taqdim etadi. Platformaning adaptiv oqitish tizimi, multimodal taqdimot, interaktiv topshiriqlar yaratish tizimlarining mavjudligi asosiy didaktik afzalliklari hisoblanadi.

Majic School platformasining eng muhim imkoniyatlaridan biri mantlarni avtomatik darajalash (Level Adjustment) funksiyasidir. Platforma matnlarni avtomatik darajalashtirish funksiyasidan foydalangan holda beginner (boshlang'ich), intermediate (o'rta) va advanced (yuqori) darajalariga avtomatik moslashtira oladi. Bunda, matnda mavjud murakkab jumlarlar

² Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics*. Penguin.

³ Paivio, A. (1991). Dual coding theory: Retrospect and current status. *Canadian Journal of Psychology*, 45(3), 255–287.

⁴ Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. *Cognitive Science*, 12(2), 257–285

soddalashtirililadi, noma'lum so'zlar oddiy sinonimlar bilan almashtiriladi, hamda matn hajmi optimallashtiriladi. Masalan, asliyatdagi matnda "The rapid advancement of technology has significantly transformed communication patterns" jumlasida boshlang'ich (beginner) darajaga quyidagicha "Technology is growing fast. It has changed how people communicate" shaklida soddalashtiriladi. Ushbu misolda, platforma jumladagi darajasi yuqori bo'lgan so'zlarni A2 darajaga mos so'zlarga o'tkazganligi, hamda qo'gap soda gap shakliga o'zgartirilganligini ko'rishimiz mumkin.

Shuningdek, mazkur platforma leksik soddalashtirish (Lexical Simplification) funksiyasi yordamida murakkab so'zlarni oson variantlarga almashtirish, sinonimik qatorlardan mos variant tanlash va akademik terminlarni izohlash kabi amallarni bajarish imkoniyatlariga ega. Bu jarayon **leksik-semantik adaptatsiya** sifatida qaraladi.

Platformaning sintaktik transformatsiya funksiya imkoniyatlari alohida o'rin tutadi. Mazkur funksiya orqali murakkab gaplar qisqartiriladi, passiv konstruktsiyalar aktiv shaklga o'tkaziladi va qo'shma gaplar soddaga aylantiriladi. Buning natijasida talaba tomonidan kutilayotgan kognitiv yuk kamayishi sababli matn mazmunini tushunish tezlashadi.

Magic school platformasining summarization, ya'ni mazmunni saqlagan holda qisqartirish funksiyasi matnning asosiy g'oyasini saqlagan holda qisqartiradi, hamda qo'shimcha ikkinchi darajali tafsilotlar olib tashlanadi. Bunda platforma Van Dijk nazariyasiga asoslanib makrostruktura darajasida, ya'ni matnning umumiy mazmuni va asosiy g'oyasi ustida ishlashga urg'u beradi⁵. Mazkur platforma differensial topshiriqlar yaratish imkoniyatlariga asoslanib savollar, testlar va muhokama topshiriqlari yaratishda kommunikativ yondashuv tamoyillarini qo'llab-quvvatlaydi.

Shu bilan birga, o'qituvchilar platforma yordamida soddalashtirilgan matnlardan dars jarayonida foydalanganda quyidagi metodik yondashuvlardan foydalanishlari mumkin:

1. Scaffolded reading (bosqichli o'qish)
2. Parallel matnlar bilan ishlash
3. Leksik mashqlar yaratish

Magic school platformasida yuqorida aytib o'tilgan imkoniyatlari bilan bir qatorda ayrim cheklovlar ham mavjud. Ayrim holatlarda matnlarning semantik nozikligi yo'qolishi, madaniy kontekst to'liq saqlanmasligi mumkinligi sababli o'qituvchi tomonidan metodik nazoratni saqlash zarur, chunki platforma inson omilini to'liq almashtira olmaydi.

Demak, lingvodidaktik tamoyillar xorijiy tillarni o'qitishda yuqori samaradorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Matnlarni darajalarga moslashtirish esa ushbu jarayonning markaziy elementi hisoblanadi. Shuningdek, Magic School platformasi matnlarni talabalar darajasiga moslashtirishda samarali raqamli vosita hisoblanadi. U matnlarni lingvistik jihatdan moslashtirishni avtomatlashtiradi, didaktik jarayonni optimallashtiradi, hamda individual ta'limni qo'llab-quvvatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chapelle, C. A. (2001). *Computer applications in second language acquisition*. Cambridge University Press.
2. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics*. Penguin.

⁵ Van Dijk, T. A. (2001). Critical discourse analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen, & H. E. Hamilton (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (pp. 352–371). Oxford: Blackwell.

3. Paivio, A. (1991). Dual coding theory: Retrospect and current status. *Canadian Journal of Psychology*, 45(3), 255–287.
4. Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. *Cognitive Science*, 12(2), 257–285.
5. Van Dijk, T. A. (2001). Critical discourse analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen, & H. E. Hamilton (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (pp. 352–371). Oxford: Blackwell.